

EPISTEMOLOGY, HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Андрій Шаповал, к. і. н.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ПЕРЕТЦА В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ В КИЄВІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЛИСТІВ ВЧЕНОГО ДО М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Andrii Shapoval, PhD in History

Vernadsky National Library of Ukraine, Ukraine

V. M. PERETTS'S ACTIVITY IN THE UKRAINIAN SCIENTIFIC SOCIETY IN KYIV THROUGH A PRISM OF LETTERS OF THE SCIENTIST TO M. S. HRUSHEVSKY

The article reflects the activities of the outstanding Ukrainian and Russian philologist V. M. Peretts in the Ukrainian Scientific Society in Kyiv. The source of the research was the letters of V. M. Peretts to the chairman of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv and the editor of the Society's publications M. S. Hrushevsky. Letters of V. M. Peretts are stored in the archival fund of the Grushevsky family in the Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv. The article reveals the role of V. M. Peretts in the creation of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv, the activities of the scientist as the head of the philological section of the Society and the editor of publications of the Society. The views of V. M. Peretts on the principles activities of the Ukrainian scientific society in Kyiv, its activities on the organization of Ukrainian scientific life and scientific cooperation with Ukrainian and Russian scientists in the framework activities of the Society are highlighted.

Keywords: V. M. Peretts, M. S. Hrushevsky, Ukrainian Scientific Society in Kyiv, epistolary heritage, scientific cooperation, Ukrainian studies.

Цінним джерелом дослідження розвитку національного наукового та суспільно-культурного життя кінця XIX – початку XX ст. є епістолярна спадщина українських вчених і громадсько-культурних діячів, зокрема видатного філолога і педагога, дослідника давньої української літератури, історика театру, джерелознавця й палеографа, академіка Петербурзької (з 1914) та Всеукраїнської (з 1919) академії наук Володимира Миколайовича Перетца (1870–1935), активна наукова, науково-організаційна, педагогічна та громадська діяльність якого, значною мірою, вплинула на становлення української науки і культури в цей період.

У Центральному державному історичному архіві України в м. Києві в архівному фонді родини Грушевських відклалися листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського. Учених єднала більш ніж тридцятирічна співпраця на українській науково-організаційній та видавничій ниві, а оскільки В. М. Перетц і М. С. Грушевський мешкали в різних містах і навіть країнах, то, природно, що вони широко листувалися. Кількісно цей комплекс епістолярних документів складається з 137 листів і є найбільшою частиною в епістолярній спадщині В. М. Перетца, що сформувалася внаслідок його листування з українськими вченими, а нині зберігається в архівосховищах України.

Хронологічно листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського поділяються на три частини – це перший лист, надісланий із Санкт-Петербурга до Львова 25 лютого 1896 р.; основний масив епістолярних документів, які були написані В. М. Перетцем під час його роботи в Києві й датовані

від 1 липня 1905 р. до 26 березня 1914 р.; та останній лист до М. С. Грушевського від 23 листопада 1927 р., надісланий вже з Ленінграда до Києва.

В останній час з'явилася низка публікацій з дослідження епістолярної спадщини В. М. Перетця, що стали джерельним підґрунтям для відображення його діяльності та інших вітчизняних філологів¹, а також їхньої співпраці з європейськими вченими². Розпочато й вивчення листів В. М. Перетця до М. С. Грушевського. Однак із численних сюжетних ліній, які містяться в цих листах проаналізовано лише ті, що стосуються діяльності В. М. Перетця та М. С. Грушевського в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (далі – НТШ)³, та ще лист від 23 листопада 1927 р., написаний з приводу конфлікту у Всеукраїнській академії наук⁴.

У пропонованій статті ми ставимо за мету на основі аналізу епістолярних документів висвітлити діяльність В. М. Перетця в Українському науковому товаристві в Києві (далі – УНТ), його співпрацю з головою та редактором видань УНТ М. С. Грушевським та іншими українськими вченими.

У 1907 р. В. М. Перетц підтримав ініціативу М. С. Грушевського заснувати в Києві УНТ й брав активну участь у його створенні. На той час вчені вже мали більш ніж десятирічний досвід плідної співпраці в рамках роботи НТШ, за зразком якого і планувалося організувати діяльність УНТ.

Перше загальне засідання УНТ відбулося 29 квітня 1907 р., де М. С. Грушевського було обрано головою Товариства, а також сформовано тимчасову Раду УНТ, до якої увійшли, крім голови Товариства, О. І. Левицький і В. П. Науменко (заступники голови), І. М. Стещенко і Я. М. Шульгін (відповідно секретар і заступник секретаря) та В. І. Щербина (скарбник). 1 жовтня того ж року до тимчасової ради УНТ дообрано О. С. Грушевського.

З листів В. М. Перетця до М. С. Грушевського можна дізнатися про складнощі, що постали перед фундаторами УНТ, а також думки Володимира Миколайовича щодо організації діяльності Товариства. В. М. Перетц вважав, що УНТ повинно розв'язувати суто наукові завдання й до складу Товариства мали б входити талановиті та здібні вчені, спроможні вирішувати наукові проблеми, а не громадські діячі та публіцисти, які б використовували УНТ у пропагандистських цілях.

Свою позицію щодо діяльності УНТ та його складу В. М. Перетц відверто висловив М. С. Грушевському в листі від 27 травня 1907 р., зокрема, він писав: «На днях був у Наук[овому] Товар[истві] – з'ясовується з ходу дня, що необхідно не воно, а український клуб, претяє сила народу, [В. Ф.] Дурдуківський, Єфремови – і tutti quanti; народ все хороший, живий, але до науки – пробачте – жодним боком недоторканий. З такими співчленами Ваш чудовий план – не може бути виконаний. Та і нема авторитетного голови! Вас нема – а [В. П.] Наум[енко] хоче зовсім не те, чого хочете Ви, та й тоді треба було б ядро, для наукової роботи тихо залучити, без литавр і гармат – людей 7–8 словесників і 8–10 істориків, а інші – могли б бути, без великої образи, “членами за змаганнями”: адже я працюю для Наук[ового] тов[ариства] Шевч[енка], не будучи його членом! Хіба це так необхідно? А тоді – додайте до названих – Черняхівських, невідомих нікому молодих людей, якихось підпанків – невідомих навіть і в публіцистиці – все це згідно § Статуту має зображувати “вчених самот[і]йно працюючих на терені українськ[ої] науки”! Милі люди – але їхні цілі та ідеали – не ідеали наукового товариства. Ваш брат, Ол. С. [Грушевський] наполегливо доводив, що публіцистика – наука і що Єфремови – вчені. Плачевна повинна бути наука, яка рахує в рядах своїх співробітників – таких фахівців! І все – гонитва за кількістю, на шкоду якості, та партійні рахунки, що роз'їдають українську інтелігенцію ледь не більше, ніж російську.

¹ Шаповал, А. І. (2016). Епістолярна спадщина академіка В. М. Перетця у фондах Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 44, 668–683; Шаповал, А. І. (2018). Наукова співпраця І. Я. Франка і В. М. Перетця (за епістолярними джерелами). *Київські історичні студії*, 2, 111–117 та ін.

² Шаповал, А. І. (2018). Співпраця академіка В. М. Перетця за європейськими вченими (за епістолярними документами). *Evropský filozofický a historický diskurz*, 4, 36–43; Шаповал, А. І. (2019). Листування академіка В. М. Перетця з вченими Чехословаччини. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 1, 27–33.

³ Шаповал, А. І. (2018). Співпраця В. М. Перетця з Науковим товариством імені Шевченка через призму листів ученого до М. С. Грушевського. *Архіви України*, 5–6, 117–134.

⁴ Пристайко, В., Шаповал, Ю. (1996). *Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934*. Київ: Україна.

Сумно – жакливо. М[оже] б[ути] я написав таке, що Вам не сподобається. Але вірите – с болем писав!»¹. З перспективи сьгоднішнього дня видно, що в оцінці деяких осіб В. М. Перетц дещо згустив фарби, але в цілому його підхід до організації роботи УНТ був зважений і відповідальний, адже вчений щиро вболівав за розвиток української науки, у слугуванні якій вбачав сенс свого життя.

Варто зазначити, що і надалі В. М. Перетц у своїх листах неодноразово торкався питань якості складу УНТ та ефективності діяльності його членів. Так, у листі від 7 лютого 1910 р. він зазначав: «Мене вкрай турбує доля нашого Київськ[ого] “Товариства”... З одного боку – відсутність людей енергійних, здатних з’єднати ініціативу з вченою авторитетністю, з другого – наявність маси обтяжуючої “Товариство” своїми претензіями – без будь-яких підстав на їх справедливість»². Володимир Миколайович пропонував сміливіше залучати до роботи в УНТ та його друкованих органах молодих талановитих вчених. «Будемо пам’ятати, – писав він М. С. Грушевському в листі від 3 березня 1909 р., – молода справа повинна привертати до себе молоді сили, базуватися на них, а не розганяти їх. Скільки дали “старі українці” для “Зап[исок]”? Скільки дадуть? Сумніваюся в їхній продуктивності: Ор. [І.] Лев[ицький], я, [Ф. К.] Вовк – і більше раз, два... А потрібно б притримати було при “Зап[исках]” ту молодь, яка може бути корисною і без якої, правду сказати – не обійтись»³.

Під час створення УНТ постало питання про видання друкованого органу Товариства. Як один із можливих варіантів, розглядалося питання про використання Товариством наукового та літературно-публіцистичного місячника «Україна», що, як продовження «Київської старини», виходив із січня 1907 р. Редактором журналу був відомий філолог, педагог і громадський діяч В. П. Науменко. Напевне, йому й належала ідея щодо видання «України» як органу УНТ, проти якої виступила частина членів Товариства, зокрема і В. М. Перетц. У листі М. С. Грушевському від 1 листопада 1907 р. він зазначив: «Незважаючи на частину членів, які протестували, наукове товариство вирішило взятися за видання “України”, але, як казав [С. К.] Тимченко – у розмірі 6 кн[иг]. Втім – постановлено передати обговорення питання в остаточній формі – до Ради. Ось тепер я і шкодую, що я не в Раді. Втім – поквипити хіба збори [філологічної] секції? М[оже] б[ути] я попаду до неї як голова [секції] і т[аким] чин[ом] увійду по праву до Ради?»⁴.

Рішення про формування секцій УНТ (історичної, філологічної та природничої) було прийнято загальними зборами Товариства 14 вересня 1907 р. Першою зорганізувалася філологічна секція УНТ, про що було повідомлено на засіданні тимчасової Ради Товариства 11 листопада того ж року. Головою філологічної секції УНТ обрали В. М. Перетца, секретарем – мовознавця Є. К. Тимченка. На цьому ж засіданні розглядали питання й про можливість видання журналу «Україна» під егідою УНТ, проте постановили видавати суто-науковий неперіодичний орган⁵. Повідомлення про створення історичної секції Товариство розглядалося на засіданні тимчасової Ради 14 листопада, її головою було обрано відомого історика мистецтва Г. Г. Павлуцького.

30 грудня 1907 р. відбулися загальні збори членів УНТ, де обрали постійну Раду Товариства: голова – М. С. Грушевський, заступники голови – В. І. Щербина і О. І. Левицький, члени – М. Ф. Біляшівський, О. С. Грушевський, М. В. Лисенко, І. М. Стешенко та Я. М. Шульгін. Вже новий склад Ради того ж дня ухвалив рішення про видання «Записок Українського наукового товариства в Києві» (далі – «Записки УНТ»), як органу УНТ, і обрала редакційний комітет Товариства, до якого увійшли голова УНТ М. С. Грушевський та керівники філологічної й історичної секцій В. М. Перетц і Г. Г. Павлуцький⁶.

У своїх листах В. М. Перетц інформував М. С. Грушевського про складнощі з формуванням і налагодженням діяльності філологічної секції УНТ. До роботи у секції він прагнув залучити талановитих і відповідальних вчених, зокрема й своїх здібних учнів. Так, у листі від 27 листопада 1907 р. В. М. Перетц повідомляв: «Потроху конституюємо філол[огічну] секцію. У вівтор[ок]

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 37 зв.–38 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 119-119 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 95-95 зв.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 46 зв.

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. X, од. зб. 32919, арк. 3.

⁶ ІР НБУВ. Ф. X, од. зб. 32919, арк. 16 зв.

4го збираю в себе. Мій [С. І.] Маслов зі своєю працею, яку я хотів у “Збірник” або в “Записки” прилаштувати – втік до Нестор[івського] товариства! Я задав йому терку, відмовився слухати його і заявив, що тепер до Нест[орівського] тов[ариства], коли там остаточно засіли обскуранти, Кулаковські й Яворські – порядні люди не ходять»¹. Зрештою, С. І. Маслов увійшов до складу філологічної секції УНТ, у якій в 1908 р., крім нього, В. М. Перетца і Є. К. Тимченка, ще працювали такі фахові філологи як Б. Д. Грінченко, В. М. Доманицький, П. Г. Житецький, А. М. Лобода, К. П. Михальчук, М. І. Петров й І. М. Стешенко.

На думку В. М. Перетца, нових членів УНТ необхідно було приймати на загальних зборах Товариства. Він, як голова філологічної секції УНТ, вважав, що для ефективного вирішення завдань, що стояли перед філологічною секцією необхідно було прийняти до її складу ще 8–10 фахівців. У своїх листах Володимир Миколайович неодноразово звертався до М. С. Грушевського, аби той посприяв у проведенні таких зборів².

Діяльність філологічної секції УНТ В. М. Перетц планував розпочати з доповіді про найближчі завдання вивчення української літератури, роботу над якою він почав у перших числах листопада 1907 р. В. М. Перетц вирішив зробити доповідь більш глобальною й подати її як програму діяльності філологічної секції УНТ. У листі до М. С. Грушевського від 27 листопада 1907 р. Володимир Миколайович зазначив, що це буде доповідь про найближчі завдання філологічної секції, яку він має намір «розширити у вигляді програми, щоб було видно, що зроблено, а що ні»³.

З програмовою доповіддю «Найближчі завдання вивчення історії української літератури» В. М. Перетц виступив 10 січня 1908 р. на першому засіданні філологічної секції УНТ. Передусім голова секції вважав необхідним залучення української молоді до ґрунтовних досліджень з історії української літератури як нового, так і давніх періодів. Першочерговим завданням, на думку керівника секції, було розроблення загального нарису історії української літератури зі складанням її хрестоматії, починаючи від найдавніших часів. Робота над загальним нарисом дала б можливість визначити лакуни в дослідженні українського літературного процесу. Для скорішого їхнього заповнення В. М. Перетц пропонував скласти каталог пам'яток української мови і літератури та повну бібліографію українських творів, видати передмови до друкованих книг XVI–XVII ст. як «корисний історико-літературний, історичний і побутовий матеріал», а також збірки українських драматичних творів XVII–XVIII ст., віршової літератури XVI–XVII ст., пісенних текстів і віршів світського характеру XVI–XVIII ст., діалоги і панегірики XVII ст., пам'ятки української історичної літератури XVII–XVIII ст. з науковими коментарями до них. Оскільки дослідження давньої літератури тісно пов'язане з вивченням історії формування мови, Володимир Миколайович пропонував розробити програму для збирання матеріалів з української діалектології та вивчення пам'яток української мови⁴.

Проведення масштабних філологічних досліджень В. М. Перетц розглядав у контексті розвитку українознавства. Він наголосив, що українознавство «наука ще молода» й «ми не можемо ставити до українознавства великих запитів – у минулому, але це примушує нас подбати про будущину українознавства, зокрема української філології»⁵. Доповідь В. М. Перетца була схвалена на засіданні філологічної секції й опублікована в першій книзі «Записок УНТ», що почали виходити 1908 р. Незабаром побачила світ й «Програма до збирання діалектичних одмін української мови» (5–8 книги «Записок УНТ», 1909–1910 рр.), підготовлена членами філологічної секції УНТ К. П. Михальчуком і Є. К. Тимченком.

Листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського містять відомості не тільки про діяльність філологічної секції УНТ, а й про заходи, події та рішення, що стосувалися діяльності всього Товариства. Так, 8 березня 1908 р. пішов з життя видатний український історик та громадський діяч, почесний член УНТ В. Б. Антонович. У листі від 9 березня Володимир Миколайович проінформував М. С. Грушевського про заходи, що планувалися в Києві в рамках вшанування пам'яті померлого.

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 52 зв.–53.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 104-104 зв., 107-107 зв.

³ Перетц, В. (1908). Найближчі завдання вивчення історії української літератури. *Записки Українського наукового товариства в Києві*, 1, 22-23.

⁴ Там само, 24.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 58-58 зв.

Зокрема, він писав: «Похорон Антоновича відбудеться у вівторок, винос із Університету [св. Володимира]. У неділю 16го засід[ання] Науков[ого] товар[иства], [присвячене] пам'яті Антон[овича]. Я запросив крім істор[ичної] секції, порадившись зі Стеш[енком], Данилевича (не знав, що Ви приїздили), другу промову скаже українською Лобода, наприкінці [виступить] Стешенко. А наст[упної] нед[ілі] буде засід[ання] Нестор[івського] тов[ариства] з того ж сюжету»¹. Додамо, що третя книга «Записок УНТ» була присвячена В. Б. Антоновичу й містила його працю «Записка в справі обмежень української мови» та статті про вченого, підготовлені М. С. Грушевським, А. М. Лободою, Г. Г. Павлуцьким та І. М. Стешенком.

Забігаючи наперед, зазначимо, що в листі В. М. Перетца, надісланого М. С. Грушевському після смерті 20 квітня 1914 р. українського мовознавця й громадського діяча, члена філологічної секції та голови комісії мови УНТ К. П. Михальчука, також обговорювалися заходи, що планувало здійснити Товариство для вшанування небіжчика. Зокрема, В. М. Перетц запропонував виголосити на поминальному засіданні доповідь про К. П. Михальчука як основоположника наукової української діалектології та зауважив, що було б непогано, аби на засіданні пролунали й інші виступи, наприклад, А. В. Ніковського про праці К. П. Михальчука з історії мови та І. М. Стешенка про громадську діяльність померлого². Крім того, УНТ підготувало і 1915 р. випустило друком «Філологічний збірник пам'яті К. Михальчука», де були опубліковані праці В. М. Перетца «До історії перекладу Біблії в Західній Русі», Є. К. Тимченка «Огляд наукових праць К. Михальчука» та ін.

Багато уваги в листах В. М. Перетца уділено питанням підготовки та участі УНТ у чотирнадцятому Археологічному з'їзді, який відбувся у Чернігові в серпні 1908 р. Спочатку члени Товариства планували взяти активну участь у роботі Археологічного з'їзду, на якому мали намір представити близько 20 наукових рефератів³. Проте організатори форуму насторожено і, навіть, вороже поставилися до участі представників УНТ в Археологічному з'їзді, побоюючись українофільських виступів.

У листі від 23 квітня 1908 р. В. М. Перетц розповів М. С. Грушевському про зустрічі членів УНТ з графинею П. С. Уваровою, яка була головою Московського археологічного товариства і брала діяльну участь в організації чотирнадцятого Археологічного з'їзду в Чернігові: «Доповідаю Вашій милості, що сьогодні я був у [Г. Г.] Павлуцького на обіді з гр[афинею] Уваровою. Були із проф[есорів]: [Ю. А.] Кулаковський, [А. М.] Лобода, [В. Ю.] Данилевич, Вас[иль] Ляскоронський; і молода людина з Кракова, українець, учень проф[есора Маріяна] Соколовського. І на тост Гр[игорія] Гр[игоровича] Павлуцького, який привітав Уварову і побажав успіху з'їзду в Чернігові, ця дама дуже нелюб'язно парувала – словами, що на з'їзді не допустить українофільства: точно, здається, висловилася так – “щоб не було українофільства”. На що присутній [С. П.] Томашевський і [Г. Г.] Павлуцький, сконфужені безтактністю, заперечили, що не можна заборонити любити батьківщину і вивчати її. Під час обіду Кулаковський вмовляв молодого українського вченого кинути сепаратизм і “ізобретать” мову, що викликало доволі гостру з мого боку відповідь з приводу “ізобретения”»⁴. Далі В. М. Перетц навів враження від позиції П. С. Уварової професора М. І. Петрова, який, зустрічаючись з графинею, «заговорив з нею про нове Тов[арист]во (наше [УНТ]), що йому потрібно надіслати запрош[ення на з'їзд]. На це Уварова відгукнулася, що Тов[арист]во нове, які праці його – невідомо, хто члени – також. Петров заявив, що один із членів – перед нею, тобто він сам. Вона збавила тон, але нічого певн[ого] не сказала»⁵. При тому Володимир Миколайович зробив висновок, що «не хочеться їхати на цей з'їзд, якщо його очолюватиме такий городовий у юбці, як стара Уварова», а перед членами Товариства постало питання, чи зможуть вони взагалі прочитати свої українознавчі доповіді, якщо на форумі ще й заборонять українську мову⁶.

Однак під тиском української наукової громадськості П. С. Уварова змушена була поступитися. З листа В. М. Перетца від 24 квітня 1908 р. дізнаємося, що з «московською графинею

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 58-58 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 188-188 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 6 зв.-7.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 6-6 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 7.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 6 зв.-7.

говорив [Г. Г.] Павлуцький, [і] вона нічого не має проти реф[ератів] на укр[аїнські] теми. Стерпить навіть укр[аїнську мову, але не бажає, щоб було організ[овано] окрему укр[аїнську] секцію»¹.

Разом з тим частина членів УНТ, обурена утисками організаторів форуму щодо українських вчених, виступала за відмову Товариства від участі в чотирнадцятому Археологічному з'їзді в Чернігові, а також заборону окремим членам УНТ брати участь в його роботі. В. М. Перетц вважав таку позицію помилковою. У листі М. С. Грушевському від 10 липня 1908 р. Володимир Миколайович зазначив: «Тепер щодо Товариства Київського: на багатьох у Києві справила дуже погане враження нетерпимість [Л. М.] Стар[ицької]-Чернях[івської], [Б. Д.] Гринч[енка] та ін[ших], які вимагали, – якщо Товариство не бере участі в з'їзді, – то щоб ніхто з його членів не їхав на з'їзд. Я думаю, що це була вимога занадто надмірною: адже не може ж, напр[иклад, Г. Г.] Павлуцький, голов[а] орган[ізаційного] Комітету – не їхати до Черн[ігова]. Небагато таких, хто був би т[ільки] членом Товар[иства]. А чому ж забороняти поїздки членам й інших наук[ових] тов[ариств]? Такі витівки можуть відштовхнути від Товар[иства] корисних людей на кшталт А. М. Лободи чи Гр[игорія] Гр[игоровича] Павл[уцького], а сутт[євої] користі – думається – не принесуть»².

Зрештою резолюція про заборону брати участь в роботі чотирнадцятого Археологічного з'їзду в Чернігові окремим членам УНТ не була підтримана зборами Товариства, але багато з українських вчених відмовилися від поїздки на форум. В. М. Перетц взяв участь в Археологічному з'їзді в Чернігові, який втім справив на нього прикре враження як складом учасників, так і якістю наукових доповідей³. З листів видно, що М. С. Грушевський цікавився перебігом подій на чотирнадцятому Археологічному з'їзді в Чернігові та змістом наукових рефератів. Ймовірно, він просив В. М. Перетца надіслати йому надрукований збірник доповідей, проголошених на з'їзді, на що Володимир Миколайович відповів: «Задовольнити Ваше бажання не могу: графиня та її дворові люди жодного разу не ошчасливили мене присиланням праць з'їзду!»⁴.

В УНТ регулярно проводилися загальні наукові збори Товариства, на яких зачитувалися та обговорювалися наукові доповіді. Так, в 1909 р. відбулося сім загальних наукових зборів Товариства, на яких було зроблено 12 доповідей. Зазвичай, загальні наукові збори УНТ були відкритими, тобто на них були присутні не тільки члени Товариства, а й представники громадськості. Крім того, доповідь і хід зборів висвітлювалися в пресі.

Володимир Миколайович Перетц був прибічником відкритих наукових зборів УНТ, але вважав, що на них необхідно заслуховувати науково виважені доповіді, як було заведено на засіданнях філологічної секції. Про це йдеться у листі Володимира Миколайовича від 17 листопада 1909 р., зокрема, він писав М. С. Грушевському: «[10 листопада] було ще склик[ано І. М.] Стеш[енком] (секретарем УНТ – А. Ш.) [загальне] засідання з дивним реф[ератом] “Сенс і значення укр[аїнської] літ[ератури] XIX в[іку]” (?). Непогано було б підпорядкувати ці засід[ання] загальному порядку. У всякому разі, якщо буде дурниця в педагог[ічному] стилі, то будуть лаяти в газетах; але я вже за це не відповідаю. Взагалі думаю, що Т[овариству] нау[кові] відкриті засід[ання] необхідно влаштувати, але для цього необхідно як неб[удь] встановити спосіб поперед[нього] ознайомлення з реф[ератом], бо автор наговорить дурниць і нічого – йому то не дивуватися, а ось Товариству всьому, що відповідальне – конфуз»⁵.

Згідно рішення Ради УНТ відкриті або розширені наукові збори Товариства стали проводитися в «Українському клубі», що був створений в 1908 р. як літературно-мистецька спілка з ініціативи українського композитора та громадського діяча, члена УНТ М. В. Лисенка. У листі від 29 листопада 1909 р. В. М. Перетц повідомив М. С. Грушевського, що підготував лекцію про «Становище української мови серед інших слов'янських мов», яку мав намір в рамках засідання філологічної секції УНТ прочитати в «Українському клубі»⁶. Про успіх лекції в «Українському клубі», що відбулася 1 грудня, Володимир Миколайович написав М. С. Грушевському в наступний після виступу день: «Читав вчора в Клубі (на засід[анні] філ[ологічної] секції) реферат про становище укр[аїнської] мови між іншими слов'янськими мовами і здається з деяким успіхом:

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 9.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 66–66 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 75–76 зв.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 177.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 103 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 107 зв.

просять читати спец[іально] для “клубістів” і “просвітян”. [Л. М.] Жебуньов просить для “Ради” (єдина щоденна українська громадсько-політична і літературна газета, яка видавалася українською мовою на Наддніпрянщині – А. Ш.)»¹. Далі В. М. Перетц зауважив, що підготував ще одну публічну лекцію про історію української мови в XII–XVIII ст., і пропонував М. С. Грушевському вказані лекції опублікувати в «Літературно-науковому віснику»². Додамо, що публічні лекції В. М. Перетца отримали високу оцінку серед української інтелігенції Києва та Львова, огляди лекцій були надруковані в періодичній пресі, найбільш розгорнуто – в щоденній газеті ліберального напрямку «Київська думка»³.

У листах до М. С. Грушевського широко представлена діяльність В. М. Перетца як редактора «Записок УНТ». Як вказувалося вище, Володимира Миколайовича разом з М. С. Грушевським і Г. Г. Павлуцьким було обрано до редакційного комітету УНТ 30 грудня 1907 р. За їхньої редакції побачила світ перша книга «Записок УНТ». Друга книга журналу, що була присвячена видатному українському філологу П. Г. Житецькому, вийшла вже без участі Г. Г. Павлуцького, за редакцією лише М. С. Грушевського і В. М. Перетца. З третьої до шостої книги «Записки УНТ» випускав редакторський комітет у складі М. С. Грушевського, В. М. Перетца й К. П. Михальчука, а починаючи з восьмої книги до складу редакційного комітету входили М. С. Грушевський, В. М. Перетц і М. К. Василенко. Загалом вийшло друком 18 книг «Записок УНТ».

З листів видно, що до обов'язків редактора «Записок УНТ» В. М. Перетц поставився відповідально. При організації видання наукового органу УНТ в Києві виникало безліч проблем як науково-організаційного, так і виробничо-технічного характеру, що потребували негайного вирішення. Оскільки М. С. Грушевський переважно мешкав у Львові, то розв'язувати ці проблеми доводилося, головним чином, Володимиру Миколайовичу, адже Г. Г. Павлуцький без особливого ентузіазму виконував редакторську роботу. У листі до голови УНТ від 8 березня 1908 р. В. М. Перетц просив дозволу «взяти у [свої] руки видання [Товариства], тому що ніхто нічого толком не знає»⁴.

Аби повніше інформувати наукове співтовариство про засноване видання УНТ, особливості публікації в «Записках УНТ» й умови передплати збірника, В. М. Перетц за зразком російських академічних видань склав правила для співробітників Товариства і майбутніх передплатників збірника⁵. Після погодження тексту з іншими членами редакційного комітету Товариства вони були опубліковані на звороті обкладинки «Записок УНТ», яку, до речі, як і у російських академічних виданнях, Володимир Миколайович вирішив друкувати сірим кольором⁶. У правилах зазначалося, що в «Записках УНТ» друкуються витяги з протоколів засідань Товариства і його секцій, наукові розвідки, статті, переважно, українознавчі й оброблені наукові матеріали як членів Товариства, так й інших осіб, які були подані й ухвалені на засіданнях секцій чи на публічних наукових засіданнях УНТ, а також вказувалося, що всі праці у збірнику публікуються українською мовою. На думку В. М. Перетца, ці правила мали б дати відповіді на «тисячі претензій» майбутніх авторів, які б, ознайомившись з ними, знали «на що йдуть»⁷. Додамо, що з метою реклами українського наукового збірника В. М. Перетц виступив у пресі, де інформував громадськість про заснування «Записок УНТ», а також підготував про видання повідомлення, яке надіслав до бібліографічних каталогів⁸.

Чимало зусиль потребувало налагодження спільної роботи Товариства з друкарнею. Протягом 1908–1909 рр. «Записки УНТ» друкувалися в типографії Першої київської друкарської спілки. Ця типографія не мала старослов'янського шрифту, який В. М. Перетцу разом з керівником друкарні В. П. Бондаренком довелося відшукувати в інших типографіях Києва і, навіть, друкарнях Санкт-Петербурга, Москви й Варшави. Тексти статей набиралися повільно і з багатьма помилками, коректура яких займала досить тривалий час, що справило негативне враження на В. М. Перетца. 8 березня 1908 р. він писав М. С. Грушевському, що більшого безладу не бачив і «якщо типограф[ія]

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 109 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 110.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 118 зв.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 56 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 4 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 63 зв.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 5.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 84 зв.-85.

буде така ж халатна далі – то прийдеться перейти до іншої¹. У листі Володимира Миколайовича від 30 березня читаємо: «Знову я бурчу на типографію. Сьогодні мені принесли (Огієнка) 5ту кор[ектуру], 1–2 арк. до підпису і виявилось більше 20 не виправлених помилок, поправлених Огієнком у 3й і 4й коректурах!... Завтра я буду в тип[ографії] сам і зроблю їм рознос. Але по всьому видно, що з подальшим тип[ографія] не справиться, якщо навіть чистий укр[аїнський] шрифт неможливо підписати до друку після 5 кор[ектури]! Що ж буде зі слов'янським, польським?!»².

Разом з тим, у типографії Першої київської друкарської спілки були досить високі тарифи. В. М. Перетц, вказуючи В. П. Бондаренку на недоліки в роботі друкарні, намагався зменшити оплату, але в типографії не тільки не бажали йти на поступки, а навпаки, не поспішаючи з виконанням роботи, вимагали погодинної сплати. Про свої торги з власником друкарні Володимир Миколайович сповістив М. С. Грушевського у листі від 9 жовтня 1908 р.: «Сьогодні після двократного торгу з Бондаренком я нарешті підписав рахунок за 2гу кн[игу] в розмірі 600 р[ублів] 70 к[опійок], тобто вдалося виторгувати всього 6 р[ублів], він мене зовсім замучив з вимогами оплати за години»³. Напевне, ситуація з оплатою послуг типографії стало останньою краплею, що відвернула В. М. Перетца від друкарні Першої київської друкарської спілки, адже він наголосив: «Переконливо прошу надалі звільнити мене від розмов з цими панами. Я заявив вже п. Б[ондарен]ко, що в їхньої типографії ніколи моєї ноги не буде. І якщо ці пани не вміють працювати – невже ми повинні їм платити?»⁴. Надалі всі питання, що стосувалися розрахунків з типографією, Володимир Миколайович пропонував розглядати на Раді УНТ⁵.

При нагоді, зазначимо, що керівництву Товариства необхідно було вирішити й питання виплати гонорарів авторам публікацій в «Записках УНТ». На це звернув увагу В. М. Перетц у листі до М. С. Грушевського від 5 травня 1908 р., зауваживши, що із співробітників лише І. І. Огієнко та Б. Д. Грінченко не очікують на винагороду. Щодо себе, то Володимир Миколайович наголосив, що за друк його статті він «нічого не візьме»⁶.

У листах В. М. Перетц радив М. С. Грушевському перенести друк видань УНТ до типографії з більш досконалою організацією праці. Так, у листі від 21 серпня 1908 р. він пропонував голові Товариства: «Домовтесь з типографією [І. І.] Врубл[евського] – там згодні працювати під штрафом – так мені говорили в конторі. Можливо там буде краще. Тут (у типографії Першої київської друкарської спілки – А. Ш.) нудно і неохайно. Мабуть ми їх обтяжуємо. Або – оставити їм ultimatum – також штраф, щоб уваж[но] і акуратно працювали»⁷. Імовірно, до пропозиції В. М. Перетца змінити друкарню прислухалися, адже з 1910 р. «Записки УНТ» почали друкуватися в типографії І. І. Чоколова, яка тоді була однією з найкращих у Києві.

У 1909 р. було створено Бюро УНТ, яке проводило діловодство Товариства, зокрема, організувало й роботу з коректурою «Записок УНТ». В. М. Перетц, як редактор видання, був зацікавлений у плідній співпраці з Бюро й наполягав на тому, щоб у ньому працювали фахівці, які б мали філологічну освіту. В листі до М. С. Грушевського від 3 березня 1909 р. Володимир Миколайович зауважив: «Між іншим я чув, що квартира поділена (приміщення Бюро (контори) УНТ розташовувалося у будинку за адресом вул. Володимирська, 42, а редколегії «Записок УНТ» на тій же вулиці, але у будинку № 28 – А. Ш.) і що вже є особа – секретарша для “Записок”. Чи це правда? Останнє мене також цікавить, оскільки, якщо “Записки” потребують моєї участі, то не зайвим було б взяти до уваги моє міркування, бо: Ви завжди відсутні, [К. П.] Михальчук – недовірливий, залишаюсь я і мені хотілося б, щоб постійним коректором і виконуючим секретарські обов'язки – була б особа з філологічною освітою»⁸.

Уважно ставився В. М. Перетц до визначення тематики й формування змісту книг «Записок УНТ». Як редактор збірника він тісно співпрацював з авторами статей, які представляли всі секції Товариства, зокрема М. Ф. Біляшівським, М. А. Галіним, Б. Д. Грінченком, М. С. і О. С. Грушевськими,

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 56 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 31–32.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 79.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 79 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 79 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 64.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 74.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 94 зв.–95.

В. В. Даниловим, І. М. Каманіним, О. І. Левицьким, А. М. Лободою, К. П. Михальчуком, Г. Г. Павлуцьким, М. І. Петровим, В. О. Розовим, І. М. Стешенком, В. І. Щербиною, А. І. Ярошевичем та ін.

Володимир Миколайович намагався якомога ширше представити в «Записках УНТ» дослідження українських вчених. «Моя ідея, – писав він у листі М. С. Грушевському від 3 квітня 1908 р., – вмістити в книжку більше учасників – з меншими статтями»¹. Водночас В. М. Перетцу доводилося боротися з інертністю та неорганізованістю українських науковців, що постійно ставило під загрозу підготовку та вчасний випуск чергової книги «Записок УНТ». У листі від 9 березня 1908 р. він скаржився голові УНТ: «Я Вам писав, що з українцями просто нічого не можна зробити. Ще мої учні якось підкорюються дисципліні, інших – не пов'яжеш»².

До співпраці із «Записками УНТ» В. М. Перетц всіляко залучав своїх учнів – членів організованого ним в Києві Семінарію російської філології, в роботі якого брали участь студенти та професорські стипендіати Університету св. Володимира, слухачки Київських вищих жіночих курсів і вечірніх приватних жіночих історико-філологічних курсів. Крім вище згаданих Є. К. Тимченка та С. І. Маслова, які були членами філологічної секції Товариства, в «Записках УНТ» взяли участь й такі учні В. М. Перетца як В. П. Адріанова, С. Ю. Гаєвський, О. С. Грузинський, І. Ф. Єрофеев, О. О. Назаревський, К. Л. Неверова, І. І. Огієнко, Ф. П. Сушицький, О. [А.] Требін і С. Ф. Шевченко.

З листів дізнаємося, що заснування В. М. Перетцем Семінарію російської філології в Києві та його робота з молоддю поза межами Університету св. Володимира (засідання Семінарію, зазвичай, відбувалося на квартирі В. М. Перетца, який мешкав на вул. Маріїнсько-Благовіщенській (нині – Сакаганського), 74 – А. Ш.) викликали нерозуміння й роздратування у деяких консервативних і українофобських професорів історико-філологічного факультету університету, а навіть і погрози від них та керівництва факультету. Тому Володимир Миколайович побоювався, аби участь слухачів Семінарію в «Записках УНТ» не викликало негативних наслідків для їхнього навчання. Так, у листі від 3 квітня 1908 р. В. М. Перетц з тривогою писав М. С. Грушевському: «Мені зробив [Т. Д.] Флор[инський] на фак[ультеті] скандал із-за Семінарію на дому, звинувачуючи мене у незаконному перевищенні прав і тому подібне. Що ж скаже [...], коли вийдуть з друку праці моїх учнів, учасників Семінарію!»³. У листі від 21 квітня знов читаємо: «[М. М.] Бубнов (тодішній декан історико-філологічного факультету Університету св. Володимира – А. Ш.) пророкує гоніння мені та моїм учням за участь в українськ[ому] журналі»⁴.

Не зважаючи на можливі переслідування, члени Семінарію російської філології активно публікувалися в «Записках УНТ», що викликало гордість у їхнього навчителя, якого, разом з тим, ніколи не покидала тривога за долю своїх учнів. У листі М. С. Грушевському від 8 жовтня 1908 р. В. М. Перетц зазначив: «Втішаюся своїм малим гуртком миленьких філологів, та і ті скоро почнуть таїти... бо умови праці відчайдушні»⁵. Молоді ж вчені настільки впевнено увійшли до когорта авторів збірника, що невдовзі було важко уявити вихід «Записок УНТ» без їхньої участі. Настав час, коли В. М. Перетц навіть став побоюватися виникнення дефіциту авторів, що могло статися після від'їзду з Києва його вихованців, які закінчували навчання. 3 березня 1909 р. він писав М. С. Грушевському: «Думаю, що в майбутньому році, коли в сер[пні] роз'їдуться мої пташенята – частина роботи – не знайде для себе виконавців... А це сумно, тим паче, що свідомих українців, та ще літерат[урно] і науково освічених серед молоді – дуже і дуже мало! Це наше горе»⁶.

Але досвідчений педагог не опускав руки і винаходив нові шляхи, аби залучити українську молодь до наукової діяльності. Так, у листі від 17 листопада 1909 р. В. М. Перетц повідомляв М. С. Грушевському, що в рамках гурткової роботи дозволив студентам Університету св. Володимира брати участь в засіданнях філологічної секції УНТ. Зокрема, Володимир Миколайович зазначив: «Студенти просяться, щоб їм влаштували гурток. Я запропонував відвідувати збори [філологічної] секції та обіцяв дозволити доповіді, якщо вони будуть з предмету секції і – задовільні»⁷.

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 60-60 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 57-57 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 59 зв.-60.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 5-5 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 80.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 95 зв.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 104.

Активно друкувався в «Записках УНТ» й сам В. М. Перетц. Ще в листі від 26 жовтня 1907 р. Володимир Миколайович написав М. С. Грушевському про свій задум підготувати для «Записок УНТ» публікацію панегірика «Візерунок цнот Єлисея Плетенецького» зі своєю передмовою¹. Вона побачила світ в шостій книзі збірника, що вийшла друком у 1909 р. У листах ідеться про підготовку до друку й інших праць В. М. Перетца, а також проблеми і складнощі, що виникали під час їхньої публікації. Зокрема, повідомляючи М. С. Грушевського про можливість опублікувати в «Записках УНТ» своєї розвідки «Український список “Сказання про Індійське царство”», В. М. Перетц зазначив, що стаття потребує перекладу українською мовою і він має намір просити це зробити свого учня І. І. Огієнка, який і раніше допомагав Володимирі Миколайовичу з перекладом його праць українською².

У другій книзі «Записок УНТ» (1908), що була присвячена українському мовознавцю, лексикографу, педагогу та громадському діячу П. Г. Житецькому, В. М. Перетц виступив з розлогою статтю «Павло Житецький: до ювілею 45-літньої наукової діяльності». В «Записках УНТ» побачила світ ще одна праця В. М. Перетца, присвячена П. Г. Житецькому. В листі від 21 травня 1913 р. Володимир Миколайович, повідомивши М. С. Грушевського про віднайдені ним в архіві Університету св. Володимира документи щодо складання П. Г. Житецьким магістерського іспиту, запитував про можливість їхньої публікації³. Спочатку В. М. Перетц думав підготувати розвідку з біографії П. Г. Житецького для «Записок Наукового товариства імені Шевченка» у Львові, та зрештою вона вийшла друком у «Записках УНТ» (книга 13, 1914 р.). Додамо, що в першому випуску «Українського наукового збірника», який з 1915 р. друкуватися в Москві як видання УНТ побачила світ стаття В. М. Перетца «До біографії П. Житецького», де дослідник опублікував лист П. Г. Житецького, що останній, висланий з Києва за українофільство, надіслав із Санкт-Петербурга київському професору О. О. Котляревському.

Всі праці в «Записках УНТ» за рішенням Ради Товариства мали друкуватися українською мовою. Тексти статей, підготовлені російською, потребували перекладу українською, що вимагало погодження з авторами праць. Зазвичай, автори досліджень з розумінням ставилися до перекладу їхніх праць українською. Наприклад, у листі від 23 квітня 1908 р. В. М. Перетц повідомляв М. С. Грушевського про розмову на цю тему з істориком української літератури й науки М. І. Петровим, який заявив, що не може мати нічого проти перекладу його статті українською⁴. Напевне, тут йшлося про розвідку М. І. Петрова «Український збірник XVII–XVIII ст.», яка побачила світ у другій книзі «Записок УНТ» за 1908 р.

Проте були й виключення. У листі від 21 серпня В. М. Перетц згадав про гостру розмову з Г. Г. Павлуцьким, у якій останній, як зазначив Володимир Миколайович, дав зрозуміти, що він до «українства мале має відношення, бо писати українською не може»⁵. Г. Г. Павлуцький лише один раз виступив у «Записках УНТ» працею «Антонович як археолог», яку було опубліковано в третій книзі збірника за 1908 р. Коли Г. Г. Павлуцький відмовився і від посади голови історичної секції УНТ, В. М. Перетц запропонував М. С. Грушевському обрати керівником секції або О. І. Левицького⁶, або О. С. Грушевського⁷. Однак історичну секцію УНТ у 1908 р. очолив В. І. Щербина, якого в наступному році змінив М. К. Василенко.

Значну частину статей для збірника переклав українською мовознавець, поліглот, секретар філологічної секції УНТ Є. К. Тимченко, видатні фахові здібності та професійну відповідальність якого високо цінував В. М. Перетц. З листів знаємо, що деякі переклади Є. К. Тимченка коректувалися М. С. Грушевським, проти чого сам перекладач рішуче протестував. У цій суперечці Володимир Миколайович став на бік Є. К. Тимченка і навіть спеціально написав М. С. Грушевському листа, в якому зазначив: «Надсилаю ще одну маленьку рецензію, яку отримав від Є. К. Тимченка з листом, де він дуже просить не перекручувати його переклад на свій лад. Оскільки в нас нема іншого перекладача лінгвістич[них] статей, то треба особливо дорожити

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 42 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 26 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 153-153 зв.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 7.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 73 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 70-70 зв.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 75 зв.

допомогою Тимч[енка]: адже це не заради 50 к[опійок] за сторінку він береться, а в ім'я ідеї. Тому переконливо просив би Вас не вносити правок до його, як він висловлюється, “відповідального” перекладу. М[ожливо й] додати наприкінці (“з рос[ійського] рукопису переклав Є. Тимч[енко]”?)»¹.

Володимир Миколайович стежив й за тим, щоб в «Записках УНТ» були представлені ексклюзивні, раніше неопубліковані розвідки, а не передруки з інших видань, та засмучувався, коли виявлялася несумлінність автора. Наведемо уривок із листа В. М. Перетца від 5 травня 1908 р., в якому він доповідав голові УНТ саме про такі випадки: «Статтю [А. І.] Ярошевича я віддав [І. М.] Стешенку для звірки з брошурою того ж авт[ора]. Боюся, що це – передрук! Зі статтю [М. А.] Галіна щось діється підозріле: вона вже була в іншому вигляді надрукована і з тим же кліше. У нас вона розширена і трохи перероблена. На жаль, все це виявилось, коли стаття була набрана і частково надрукована. Я не очікував такої несумлінності»².

В «Записках УНТ» брали участь й російські вчені, зокрема й такий маститий філолог-славист, дослідник давніх літописів і літератури як О. О. Шахматов. Повідомляючи М. С. Грушевського, що до «Записок УНТ» свою статтю пообіцяв надіслати О. О. Шахматов, та розмірковуючи над змістом чергового номеру збірника, Володимир Миколайович думав й про те, як краще репрезентувати в журналі очікувану працю³. Дослідження О. О. Шахматова «До питання про північні перекази за княгиню Ольгу» було опубліковано у другій книзі «Записок УНТ» за 1908 р. У виданні Товариства побачила світ ще одна праця російського вченого. Зокрема, в 1914 р. у першій книзі журналу «Україна» вийшла друком розвідка О. О. Шахматова «До питання про початок української мови». Під час її публікації з'ясувалося, що в типографії були відсутні необхідні літери старослов'янського шрифту, вартість яких складала близько 150 рублів, а на той час це були досить значні кошти і Товариство не могло дозволити собі такі витрати. В. М. Перетцу і М. С. Грушевському довелося скористатися своїми зв'язками, аби проблема зі шрифтом була вирішена і публікація відбулася⁴.

Мав бажання виступити в «Записках УНТ» й історик та літературний критик К. І. Арабажин, який мешкав в Санкт-Петербурзі та входив до управи Українського клубу, що діяв у місті на Неві. З листа В. М. Перетца до М. С. Грушевського від 2 липня 1909 р. відомо, що К. І. Арабажин планував подати до «Записок УНТ» рецензію на книгу «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49»⁵, яку в 1909 р. під егідою НТШ у Львові видав літературознавець К. Й. Студинський. Проте, розвідку К. І. Арабажина з невідомих автору причин в збірнику Товариства не було надруковано.

У грудні 1909 р. В. М. Перетц відвідав Санкт-Петербург, де зустрічався з провідними російськими філологами, яких він проінформував про діяльність УНТ і видання «Записок УНТ». Володимира Миколайовича прикро вразило те, що російські вчені майже нічого не знали про діяльність та здобутки УНТ й мали складнощі з отриманням збірника Товариства. З листа до М. С. Грушевського від 30 грудня 1909 р. дізнаємося, що В. М. Перетц спробував зацікавити російську академічну еліту діяльністю УНТ у Києві та навіть вів з ними перемовини про фінансування наукових проєктів Товариства. Зокрема, він писав голові УНТ: «У Петерб[урзі] я сумно вражений повною відсутністю обізнаності про наші “Записки”. Думається, п[ани] петербуржці чекають, що ми їм далі піднесемо видання задаром. Такий бібліограф, як [П. К.] Сімоні не має “Записок” – і “насилу та безрезультатно” домагається III книги. Взагалі – на жаль (!) – столиця живе своїми дрібницями життя і часто навіть явища в науковій літер[атурі] істотні – залишаються поза полем її зору. Що поробиш? Завтра мені призначив “аудієнцію” О. О. Шахмат[ов]. Спробую [поговорити] про субсидії Товариству або хоча б філологічній секції на дослідження з українськ[ої] філології: дають же вони субсидії московському філологіч[ному] гуртку! М[оже] б[ути], базуючись на “Прогр[амі]” Тимченка і можна буде що неб[удь] зробити»⁶.

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 160-161 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 64-64 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 5, 60-60 зв.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 157-158 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 98 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 111 зв.-112 зв.

Повернувшись до Києва, В. М. Перетц надіслав комплект «Записок УНТ» до Санкт-Петербурга відомому філологу-славісту О. І. Яцимирському, який зобов'язався підготувати широкий огляд публікацій УНТ та надрукувати його в російських виданнях: «Журналі Міністерства народної освіти» або у «Відомостях з російської мови і словесності Академії наук»¹. Аби завершити розповідь про поїздку В. М. Перетца до Санкт-Петербурга, додамо, що окремі вчені, які працювали в Північній Пальмірі, зокрема К. І. Арабажин під час зустрічей з Володимиром Миколайовичем висловили бажання стати членами УНТ в Києві², а А. Й. Ляценка та О. І. Яцимирського було обрано до складу Товариства в 1909 р.

Отже, багаторічна інтенсивна редакторська діяльність вимагала від В. М. Перетца великого напруження моральних і фізичних сил. Неодноразово він звертався до М. С. Грушевського за порадами, сподівався на його підтримку, наполягав на переїзді голови Товариства зі Львова до Києва. Аби відобразити наскільки складним був процес підготовки до друку «Записок УНТ» та який широкий комплекс проблем доводилося вирішувати редактору видання наведемо уривок з листа В. М. Перетца до Михайла Сергійовича від 7 лютого 1910 р.: «Статті для “Записок” у мене є: Требіна і Єрофеева, всього на 3 [ркуші], та ще Тимч[енка] програмне кредо. “Куліша” від Ор[еста] Л[євицького] не отримав. Написав йому доволі енергійний лист. Самого його ніколи нема дома і особисто йти до нього – справа безнадійна. До того ж у нього якісь сімейні негаразди і хвороби. Треба набирати кн[игу] VII, а з однією типогр[афією] посварились – з іншою не налагоджується. Я досі не можу отримати точної довідки, скільки куплено пудів д[авнього] сл[ов'янського] шрифту, щоб знати, що треба прийняти, бо там були приливи літер і знаків... А покладатися на “милість” артілі не можна, бо дуже це не якісний народ. Ех, бачу я, що так вже влаштовані ми, що без голови ні до біса не гідні. Моя остаточна думка, – що наша справа тільки й може толком піти, якщо Ви будете тут. Без Вас наші всі повзуть урозбрід. Сам я можу лише вести належну роботу»³.

В цьому ж листі В. М. Перетц згадав про негативний вплив на настрої членів УНТ розпорядження міністра внутрішніх справ Російської імперії П. А. Столипіна губернаторам з вимогою припинити реєстрацію «інородчеських», у тому числі українських, національних культурно-просвітницьких товариств, які, на думку міністра, становили загрозу громадському спокою та безпеці⁴. Треба зазначити, що і раніше, а точніше, протягом всього часу від дня свого створення УНТ працювало під пильним наглядом поліції. Про один з епізодів контролю за діяльністю Товариства з боку жандармів Володимир Миколайович згадував у листі від 15 листопада 1908 р.: «У неділю відбулося засідання філологічної секції, але не без скандалу: секретар повідомив поліцію не за 4 дні, а тільки в суботу. Через то, як тільки розійшлися гості (було 4-5 душ) з'явився помічник пристава з вимогою, аби зібрання розійшлося, записав хто був присутній (я, [А. М.] Лоб[ода], [В. Ю.] Данил[евич], [І. М.] Стеш[енко], [Є. К.] Тимч[енко], [С. І.] Маслов) і хто був головою. Стешенко доводив йому що се – зібрання секції, не прилюдне, але не переконав його у нашій “невинності”»⁵.

З прийняттям «Столипінського циркуляру» контроль за діяльністю УНТ посилювався й багато хто з членів Товариства не витримував утисків з боку офіційної влади. 15 серпня 1910 р. у листі голові УНТ В. М. Перетц змушений був констатувати панічні настрої у членів філологічної секції Товариства: «В мене народ заслаб і перетрусив до того, що боюся і чіпати: самі розумієте, як “приємно” чути нарікання, що буцімто через мене зіпсована кар'єра та інше. Хоча, зізнаюсь – нікого насильно не тягнув. Але ж – завжди треба звалити на кого небудь. Отож, філологи злякалися. Соромно жажливо»⁶. Почали згущатися тучі і над самим В. М. Перетцем, який вже очікував, як він писав М. С. Грушевському, коли міністр запропонує йому «зняти ред[акторський] підпис із “Записок”»⁷. Однак, Володимир Миколайович, як українофіл, свідомо боровся проти утисків імперської влади щодо українців, був стійкий та підтримував інших у цій боротьбі. Найбільше він переживав за справу, адже пасивність або відхід українських вчених могли привести до припинення

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 118.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 118.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 119 зв.-120 зв.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 119.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 83.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 127-127 зв.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 126 зв.

діяльності УНТ. Так, в листі від 23 червня 1911 р. В. М. Перетц писав М. С. Грушевському: «Своїх я соромив, але – «сором не дим...». А із нічого – нічого не створиш, коли нема працівників, настільки сильних, щоб... писати і друкувати українською»¹.

Проте, В. М. Перетцу вдалося стабілізувати ситуацію й налагодити роботу філологічної секції УНТ, спрямовану на вивчення української літератури і мови. Про це свідчить хоча б лист Володимира Миколайовича від 19 квітня 1913 р., в якому він запрошує голову УНТ на засідання філологічної секції Товариства для обговорення українознавчого наукового проекту. Прочитуюмо його: «Шановний Добродію! Маю честь просити Вас прибути на засідання філологічної секції у неділю 21го квітня о 1й годині для обміркування справи видання зразкового словника української літературної мови. Адреса: В[елика] Підвальна 14. кв. 30. Голова філологічної[і] секції Вол[одимир] Перетц»².

Влаштувалися й загальні наукові збори УНТ, одне з яких відбулося 22 жовтня 1912 р. з виступом В. М. Перетца. Повідомляючи М. С. Грушевського про хід зборів, Володимир Миколайович звернув увагу на ініціативу Лева Орленка, який запропонував видавати новий періодичний орган УНТ «Україна»³. Згодом ідея видання нового українознавчого часопису Товариства, який би в науково-популярному форматі знайомив широку громадськість з історією України, українською літературою та національним мистецтвом, отримала підтримку і в інших членів УНТ. З метою вирішення підготовки та видання нового українознавчого журналу був створений комітет, до складу якого увійшли М. С. Грушевський, М. П. Василенко, В. М. Перетц, І. М. Стешенко, О. І. Левицький і Д. І. Дорошенко. 19 листопада 1913 р. було прийнято рішення про видання наукового українознавчого трьохмісячника «Україна», а навесні наступного року перша книга часопису побачила світ.

Часопис УНТ «Україна» виходив протягом 1914–1918 рр., активну участь в якому взяв В. М. Перетц. На шпальтах журналу Володимир Миколайович опублікував низку своїх праць, як-от: «Декілька етнографічних даних з старих рукописів» (1 кн., 1914 р.), «Кант М. Довголевського Рафаїлу Заборовському 1787 р.» (2 кн., 1914 р.), «Тройчанський архів» (3 кн., 1914 р.), «Переказ про хресне дерево» (кн. 1-2, 1918 р.).

В 1917 р. розпочалася Українська революція, що дала новий поштовх до розвитку української науки і культури. 1918 р. створено Українську академію наук, до складу якої увійшло УНТ. В. М. Перетц і М. С. Грушевський стали дійсними членами УАН, в рамках якої вчені продовжили свою подвижницьку діяльність з розбудови української науки та розвитку українознавства.

Таким чином, листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського, що зберігаються в родинному архіві Грушевських в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, засвідчують видатну роль, яку відіграв В. М. Перетц у створенні та організації роботи УНТ. Діяльність В. М. Перетца на чолі філологічної секції УНТ, а також як редактора «Записок УНТ», сприяла консолідації українських вчених навколо Товариства та активізації їхньої діяльності на українознавчій ниві.

References:

1. Shapoval, A. I. (2016). Epistoliarna spadshchyna akademika V. M. Perettsa u fondakh Instytutu arkhivoznavstva Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Epistolary heritage of academician V. M. Peretts in the funds of the Institute of Archival Studies of Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine], 44, 668-683. [in Ukrainian].
2. Shapoval, A. I. (2018). Naukova spivpratsia I. Ya. Franka i V. M. Perettsa (za epistoliarnymy dzherelamy) [Scientific cooperation between I. Ya. Franko and V. M. Peretts]. *Kyivski istorychni studii* [Kyiv Historical Studies], 2, 111-117. [in Ukrainian].
3. Shapoval, A. (2018). Spivpratsia akademika V. M. Perettsa z yevropeiskymy vchenymy (za epistoliarnymy dokumentamy) [Cooperation of the academician V. M. Peretts with European scholars (according to epistolary documents)]. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 4, 36-43. [in Ukrainian].
4. Shapoval, A. (2019). Lystuvannia akademika V. M. Perettsa z vchenymy Chekhoslovachchyny (za epistoliarnymy dokumentamy) [Correspondence of the academician V. M. Peretts with scientists of Czechoslovakia]. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 1, 27-33. [in Ukrainian].

¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 132 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 152.

³ ЦДІАК України. Ф. 1235, оп. 1, спр. 687, арк. 44-45.

5. Shapoval, A. I. (2018). Spivpratsia V. M. Perettsa z Naukovym tovarystvom imeni Shevchenka cherez pryzmu lystiv uchenoho do M. S. Hrushevskoho [V. M. Peretts's cooperation with Scientific Society Named After Shevchenko through a prism of his letters to scientist M. S. Hrushevsky]. *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], 5-6, 117-134. [in Ukrainian].
6. Prystaiko, V., Shapoval, Yu. (1996). *Mykhailo Hrushevskiy i HPU-NKVD. Trahichne desiatylittia: 1924-1934* [Mikhail Hrushevsky and GPU-NKVD. The tragic decade: 1924-1934]. Kyiv: Ukraina. [In Ukrainian].
7. Tsentralnyi derzhavnui istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *f. 1235, op. 1, spr. 687*. [in Ukrainian].
8. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscripts of Vernadsky National library of Ukraine], *f. 10, spr. 32919*. [in Ukrainian].
9. Peretts, V. (1908). Naiblyzhchi zavdannia vyvchennia istorii ukrainskoi literatury [The nearest tasks of studying the history of Ukrainian literature]. *Zapysky Ukrainskoho naukovohto tovarystva v Kyievi* [Notes of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv], 1, 22-23. [in Ukrainian].